

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2021-6

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2021

Sulaymonova D.H. Ingliz va o'zbek tillarida "mehnat"ni ifodalovchi maqollarni qiyosiy tahlili	214
Usmanova M. "Qo'qon xonligi tarixi" asarida forscha-tojikcha izofiy birikmalarning morfologik tahlili	216
Абдуллаев А.Ў. Рамзлар таснифига доир	217
Абдуллаева Ш.Н. Замонавий тилшуносликдаги терминологик тушунча ва илмий мулоҳазалар	219
Абдупаттоев М. Поэтик нутқнинг семантик-структур хусусиятлари	222
Адилова О.И. Азиз Қаюмовнинг илмий-биографик асарларида ижодкорнинг тадқиқотчилик маҳорати хусусида	225
Алимарданова М.А. Когнитивные принципы стилистических приёмов в художественном тексте	227
Аҳмаджонова О. Бадиий асарда портрет яратилишининг ўзига хос усуллари	229
Бозорова М.А. Обучение словообразования как предмет лингвистики	231
Бурханова М. Тилнинг новербал системаси ва терминологик структура	233
Ғаниев Ф.З. Масал жанрининг ривожланишида эзоп ижодининг ўрни	235
Жўраева Г. Истиқлол даври болалар ҳажвий шеърларида лирик субъект ва кечинма табиатининг янгилашиш омиллари	237
Жўраева М.Ю. "Гул ва Санобар" достони ҳақида баъзи қайдлар	240
Матқубова Т.Р. Фалсафий мушоҳадакорлик ва ифода услуби	243
Нуритдинова Р.Н. Социолингвистиканинг тадқиқот усуллари	245
Отажанова М. Нодир Норматов ҳикояларида мифологизмлар	246
Попов Д.В. Эмоционально-оценочная лексика сочинений Ивана Грозного	250
Расулова З.Ж. Ўзбек халқ эртакларида "Учар гилам" образининг бадиий вазифалари	253
Рахимов Х.Т. О некоторых тенденциях функционирования германизмов в современном узбекском языке	255
Рахмонкулова Д.М. Терминология тилшуносликнинг алоҳида соҳаси сифатида	257
Рузиева К.Я. Методические аспекты преподавания немецкого языка	260
Рўзимбоев С.Р., Абдуллаева Б.Қ. Қисса - дostonлар ва ёзма адабиёт	262
Салимова Д.А. Ойдин Ҳожиева шеърлари бадиий жозибадорлиги	265
Сапаева Р.Б. Фраземаларда инсон ва табиат муносабатлари инъикоси	267
Сариев А.Б. Методика обучения речи студентов с использованием русско-узбекского словаря глагольной сочетаемости	269
Тиблов Е.Ю. Анализ творчества поэтов русского «андеграунда» второй половины XX столетия	272
Турдалиева Д.С. Нутқий прагматиканинг айрим хусусиятлари ҳақида мулоҳазалар	273
Турсунова Ф.Ғ. Баёнда овозли (ташқи) ва овозсиз (ички) монологдан фойдаланиш	276
Умбетова Н.Ж. Семантический анализ глагольной лексики в поэтическом тексте О.О. Сулейменова	278
Хамидова Ю.Д. Электрон оммавий ахборот воситалари тилининг ўзига хос хусусиятлари	280
Хикматова М.Н., Зарипова Р.И. Халқ огзаки ижоди намуналарини таржима қилишдаги муаммолар	282
Холматов Д.А. Мавлоно Румий асарларида комил инсон ғояси ва унинг ўзбек мумтоз тасаввуфий адабиётидаги ўрни	286
Шарафиддинова Н.Х. Прозада ритм	289
Шарафутдинова Н.Х. Абдулла Ориповнинг "Жаннатга йўл" достони қофия системасида диний-мифологик лексика	291
ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
Abduganiyev N.N., Abduganiyeva G.S., Mirzayeva G.S. Teaching skills	294
Azizova M.A. Formation of cognitive competence of students in the teaching English language	295
Dehqonova S. Innovative educational technologies in the educational process	297
Kiyamova S.Ya. Pedagogical interaction of the teacher and student in the lesson of English language	298
Mirzaxolov H. Globallashuv jarayonida mafkuraviy faoliyatni takomillashtirish zarurati	300
Nishonov U.I. Features and problems of science development in Uzbekistan	301
Numonjonov Sh.D. Teacher's pedagogical skills in ensuring the quality of education	303
Rakhmonov D.Kh. Modern teaching methods	304
Sharipov G.K. Learning and objectives of teaching methods	306
Аллабердиева К.Х. Мактабгача катта ёшдаги болаларнинг ижодий фаоллиги ва креативлиги	307
Муратова Г.К. Инновации в преподавании языков	309
Парпиева М.М. Электронный учебник как средство повышения качества обучения русскому языку в техническом ВУЗе	311
Саитқосимов А., Бобоқулов Қ. Миллий мусиқа санъатининг инсон маънавий дунёқарашини шакллантиришдаги ўрни	313
Султанов З.С. Особенности проведения занятий по физическому образованию в школе	315
Умарова Ф.Н. Развитие коммуникативной компетенции у студентов технического вуза в условиях кредитно-модульной системы	317

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. – Назрань: Пилигрим, 2010. С. – 254.
2. Кнапп 1972/1978 - Knapp, M. L. Nonverbal communication in human interaction. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1978 (1st edition - 1972).
3. Крейдлин Г.И. Невербальная семиотика в ее соотношении с вербальной. Автореф. дисс. д.ф.н. – Москва, 2000. С. - 9.
4. Нурмонов А. Ўзбек тилининг паралингвистик воситалари ҳақида. – Андижон, 1980. Б. – 11.
5. Саидхонов М. Новербал воситалар ва уларнинг ўзбек тилида ифодаланиши: ф.ф.н. дисс. автореф. – Тошкент, 1993. Б. – 10-17.
6. Трэйджер 1958 - Trager, G. L. Paralanguage: A first approximation. Studies in linguistics, 1958,13,1-12.
7. Пиз А. Тана тили. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, 2016. Б. – 3.
8. Хожиев А. Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1985. Б. – 67.

УЎК 808.5

МАСАЛ ЖАНРИНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА ЭЗОП ИЖОДИНИНГ ЎРНИ

Ф.З. Ғаниев, таянч докторант, Бухоро давлат университети, Бухоро

Аннотация. Мақолада адабиётшуносликда масал жанрининг тараққиёти ва ривожланиши ҳақида сўз боради. Шунингдек унда Эзоп ижоди ҳамда масал жанрининг ўзига хос жиҳатлари ёритилган ва тил хусусиятлари таҳлил этилган.

Калим сўзлар: масал, эртак, афсона, ривоят, фабулист, бадиий образ, адабиётшунос, прототип, Эзоп, халқ, жанр, характер.

Аннотация. В статье рассматривается развитие и эволюция жанра басен в литературоведении. Он также охватывает особенности басен Эзопа и жанра притч, а также анализирует особенности языка.

Ключевые слова: басня, сказка, легенда, повествование, баснописец, художественный образ, литературный критик, прототип, Эзоп, народ, жанр, персонаж.

Abstract. The article discusses the development and evolution of the genre of parables in literary criticism. The article also discusses Aesop's fables and the peculiarities of the parable genre. In addition, the specific linguistic features of Aesop's fiction are analyzed.

Key words: a fable, a fairy tale, a legend, narration, fabulist, artistic image, literary critic, prototype, Aesop, folk life, genre, character

Адабиётда анъанавий аллегорик усул мавжуд. Бундан ташқарикриптография, муаллифнинг фикрини, унинг ғоясини атайлаб никоблаш учун аллегориялардан фойдаланиш усули ҳам мавжуд бўлиб, уни “алдамчи воситалар” деб айтиш ҳам мумкин. Муаллифлар асарларида аллегория, киноя, парафраз, афсонавий “белгилар”, шаффоф контекстли тахаллуслардан фойдаланиб ижод қилишган. Қадимги юнон адабиётининг ярим афсонавий намояндаси, милoddан аввалги IV асрда яшаган фабулист Эзопнинг автобиографиясига мурожаат қилсак, уни бир алоҳидатарихий шахс бўлган деб айтиш мумкин эмас. У Самос оролида яшаган бир Ядмоннинг кули бўлган ва у милoddан аввалги 570-526 даврларда яшаган Миср шоҳи Амасис буйруғига биноан делфийлар томонидан ўлдирилган деган маълумотлар ҳам мавжуд. Унинг ҳаёти ҳақида ҳеч қандай илмий маълумот йўқ эди. Ўша даврда Эзопия тили деган атама бўлиб, Эзоп фабулист номи билан аталган. Орадан юз йилдан ортиқ вақт ўтгач Понтуснинг Ҳераклидлари Эзоп Фракиядан келганлиги, Перекиднинг замондоши бўлганлиги ва унинг биринчи хўжайини Ксантус эканлиги айтилади, аммо у бу маълумотни ўша Геродотнинг ҳикоясидан ишончсиз хулосалар ёрдамида олиб чиқади. Кейинчалик Аристофан “Аллақачон Эзопнинг ўлими уни айблаш учун сабаб бўлган ташланган пиёланнинг адашган мотиви ва ўлиmidан олдин айтган бургут ва қўнғиз ҳақидаги эртак” ҳақида батафсил маълумот беради. V аср охирида яшаган комедиячи Платон Эзопнинг ўлиmidан кейинги реенкарнатсиясини эслатиб ўтган. Эзоп комедиясини ёзган комедиячи Алексис ўзининг қаҳрамонини Солон билан тўкнаштиради, яъни у аллақачон Эзоп афсонасини етти донишманд ва шоҳ Крезус ҳақидаги афсоналар шаклида тўқиб чиқарган. Унинг замондоши Лисипос ҳам бу версияни билар эди, у етти донишманднинг бошида Эзопни тасвирлайди. Ксантуснинг кулиги, етти доно одам билан алоқаси, делфик руҳонийларининг хийла-найрангидан ўлим каби барча мотивлар IV асрнинг охирига келиб ривожланиб кетган. Милoddан аввалги Антик давр адабиётида Эзопнинг тарихийлигига шубҳа қилинмаган, ҳамда Эзопнинг афсонавийлигини ўз даврининг гиперкритизмига хос бўлган ҳал қилувчи хусусият билан таъкидлаганлар, V асрнинг охирига келиб, Аристофан даврида Афинада Эзопнинг эртакларининг ёзма тўплами маълум бўлган, деган маълумотлар мавжуд, унга кўра болалар мактабда ўқитилган; “Сиз жоҳил ва дангаса одамсиз, ҳатто Эзопни ҳам ўрганмаганиз”, - дейди Аристофаннинг битта қаҳрамони. Бундан кўринадики Эзопнинг асарларидаги қаҳрамонлар эзгулик ва яхшиликка бошловчи, бошқаларга намуна бўладиган образлар орқали тасвирланган. Булар ҳеч қандай бадиий бўрттиришсиз, тугатишсиз, прозаик такрорлашлар эди. Дарҳақиқат, Эзоп коллекцияси деб аталмиш йўналиш турли даврларнинг афсоналарни ўз ичига олади. Кейинчалик Эзопнинг исми рамзга айланди. Унинг асарлари оғиздан-оғизга ўтиб келган ва милoddан аввалги IV асрда яшаган Фалерлик Деметриуснинг 10 та китобида унинг номиқайд этилган. Ушбу коллекция IX асрдан

кейинийўқолган. Император Август даврида Федрус бу афсоналарни лотин мисрасида, Хаср атрофида, Авиан, 42 афсонани лотин элегияс дистикусга кўчирган. Милодий 200 йил атрофида Бабрий уларни юнонча мисраларда ҳолиямб ўлчамида тасвирлаб берган. Бабрийнинг асарлари Плануд (1260-1310) томонидан ўзининг машхур коллекциясига киритилган бўлиб, кейинчалик фабулистларга таъсир кўрсатди. “Эзопнинг эртаклари” барчаси Ўрта асрларда тузилган бўлиб, кейинчалик Эзопнинг эртакларига бўлган қизиқиш унинг шахсиятига бўлган қизиқишга ўтказилди ҳақида ишончли маълумотларийўқлиги учун улар афсонага мурожаат қилишди. Фригиялик суҳбатдош, бу дунёнинг қудратли кучини киноя қилади, Гомернинг Тхерситеси жанжалкаш ва ғазабли одам бўлиб кўринади ва шунинг учун Гомер томонидан батафсил тасвирланган Тхерсите портрети ҳам Эзопга кўчирилди. У маймун юзи билан бўрттирма, оқсоқ, бадбашара, бир сўз билан айтганда, ҳар жиҳатдан хунук ва Аполлоннинг илоҳий гўзаллигига бевосита қарама-қарши бўлган. У ҳайкалтарошлиқдан ҳам четда қолмаган ва бизгача етиб келган ўша қизиқарли ҳайкал ҳолида тасвирланган. Ўрта асрларда Византияда Аесопнинг анекдот биографияси ёзилган бўлиб, у узоқ вақт давомида у ҳақида ишончли маълумот манбаи сифатида қабул қилинган. Эзоп бу ерда қул сифатида ифодаланади, қўлдан қўлга арзимаган пулга сотилади, ҳамкасблари, нозирлари ва хўжайинларидан доимо хафа бўлади, аммо у ўз жиноятчиларидан қасос олишни муваффақиятли билади. Унинг манбаси - кейинги яҳудийлар орасида Сулаймон шохнинг шахсиятини ўраб турган афсоналар даврига мансуб бўлган доно Акириянинг яҳудийлар ҳақидаги ривояти асосида пайдо бўлган. Ривоятнинг ўзи асосан эски славян ўзгаришларидан маълум. Мартин Лютер Эзопнинг эртақлар китоби битта муаллифнинг ягона асари эмас, балки эски ва янги ривоятлар тўплами эканлигини, Эзопнинг анъанавий қиёфаси “шеърый эртақ” нинг меваси эканлигини аниқланди. Эзопнинг эртақлари дунёнинг кўплаб тилларига таржима қилинган, ҳамда кўпчилиги қайта кўриб чиқилган, машхур фабулистлар Жан Ла Фонтейн ва Иван Криловлар ҳам ўз ижодларида унинг кўплаб эртақ ва ривоятларига мурожаат қилишган. Рус тилида Эзопнинг барча афсоналарининг тўлиқ таржимаси 1968 йилда нашр этилган.

XX асрга келиб, яна Эзоп образининг тарихий прототипини тахмин қилишга интила бошланди. Эзоп номи билан 426 та қисқа асарлар тўплами жамланди ва афсоналар насрда сақланиб қолганлиги аниқланди. Эзоп (Аисопос) - афсонанинг яратувчиси ҳисобланган. Афсоналарда Аесоп муқаддас аҳмоқ, халқ донишманди чўлок қул қиёфасида жарлиқдан ташланган ҳолда тасвирланади. У замонларда маълум бўлган деярли барча афсоналар “Эзопнинг эртақлари” сюжетлари билан кўплаб фабулистлар томонидан ишланган - Федрус ва Бабрийдан Жан де Ла Фонтейнгача ва рус ёзувчиси Иван Андреевич Криловгача унинг ривоятларидан фойдаланиб келишган.

Эзопнинг эртақлари узоқ тарихга эга бўлган халқ афсонасига асосланган. Унинг эртақлари кўпинча халқ ҳаётидан олинган жонли кундалик сахналар бўлиб, улар дастлабки бадиий адабиётнинг ёрқин намунасидир. Кейинчалик, Эзоп мероси бузилган, ўзгартирилган ва тақлид қилинган бўлиб, у Рим фабулисти Федрусва юнон фабулисти Бабритомонидан Ла Фонтейн, Дмитриев, Измаилов ва бошқаларнинг шеърый ўзгаришларига қадар такорланган. Юнон ва лотин тилларидан масалларни Михаил Леонович Гаспаров ҳамда рус адабиётшуноси, мумтоз филолог, қадимги адабиёт ва рус шеърятининг тарихчиси, қадимги ва янги тиллар таржимони, шеърятшунос, адабиёт назариётчиси Михаил Леонидовичлар таржимақилишган. Россия Фанлар академиясининг академиги. асосий асарлар муаллифи рус ва Европа шеърятини қадимги, ўрта асрлар ва замонавий шеърят ва насрнинг таржимони эссеист Мартин Лютер: “Эзопнинг эртақлар китоби битта муаллифнинг ягона асари эмас, балки эски ва янги ривоятлар тўпламидир ва Эзопнинг анъанавий қиёфаси “шеърый афсонанинг” меваси “-деб ҳисоблаган. Эзоп эртақ жанрининг асосчиси бўлиб ҳисобланади ва унинг номи билан аталганидан кейин бутунги кунгача ишлатиб келинаётган фикрларни ифодалашнинг аллегорик услуби - эзопия тили дейилади. Унинг таржимаи ҳоли ҳақидаги маълумотлар кўпинча қарама-қарши ва тарихий жиҳатдан тасдиқланмаган. Эзоп биографиясининг асосий сюжети милoddан аввалги IV аср охирида пайдо бўлган ва халқ тилида ёзилган “Эзоп ҳаёти” нинг бир нечта нашрларида мужассам бўлган. Агар қадимги дунёда ҳеч ким фабулист шахсиятининг тарихийлигини шубҳа остига қўймаса, демак, Лютер ҳам дастлаб ушбу масала бўйича мунозарани очди. XVIII, XIX асрларда бир қатор тадқиқотчилар тасвирнинг афсонавий характери ҳақида маълумотлар келтиришган. XX асрга келиб, фикрлар иккига бўлинган; баъзи муаллифлар Эзопнинг тарихий прототипи мавжуд бўлиши мумкин деб таъкидлашса, баъзилари Эзоп насрда баён этилган тўрт юздан ортиқ афсоналарнинг муаллифи бўлган деб ҳисоблашган. Эҳтимол, улар узоқ вақт давомида оғиздан-оғизга ўтиб келган. Деметрий Фалес томонидан 10 та эртақлар китоби тузилган, аммо кейинчалик бу китоблар йўқолган. Эзопнинг эртақлари бошқа муаллифлар томонидан дунёнинг кўп тилларига таржима қилинган. Унинг барча асарларида инсонларнинг бир-бирига бўлган муносабатини улуғлаш, инсонни қадрлаш, инсоний ҳислат ва хусусиятларини яширин мажозий образлар орқали тасвирлаб берилган деган хулосага келиш мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Эзоп. Буйруқлар. Масаллар. Биография, 2003 288 бет, ISBN 5-222-03491-7 Ушбу мақолани ёзишда Брокхаус ва Эфрон энциклопедик луғатидан (1890-1907) фойдаланилган.
2. Таржималар Серияда: "Тўплам Буда": Эсопе. Масаллар. Э. Чамбрй номли матн. 5е тираге 2002. ЛЛВ, 324 п. Русча таржималар.
3. <https://apriori-nauka.ru/uz/monograph/ezop-zhizneopisanie-ezop-pervyi-basnopisec-istoricheskie.html>
4. <http://www.dokamo.nc/desope-a-la-fontaine-fables-et-reecritures/>